

AKTYORNING OBRAZ USTIDA ISHLASHINING FALSAFIY-ESTETIK ASOSLARI

<https://doi.org/10.70728/orien.v07.i03.006>

Usmonov Shamsiddin Yo'lbichboyevich
Anvarov Otabek Rustambek o'g'li
Qo'qon DU

Annotatsiya: Mazkur maqolada aktyorning obraz ustida ishlash jarayonining falsafiy mohiyati tahlil qilinadi. Unda sahnaviy haqiqat, subyekt va obyekt munosabati, empatiya, ekzistensial tanlov, hamda estetik ta'sir masalalari yoritilib, aktyorlik ijodining chuqur falsafiy ildizlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: aktyorlik san'ati, obraz, sahnaviy haqiqat, empatiya, ekzistensializm, katarsis, estetik tafakkur

PHILOSOPHICAL-AESTHETIC BASIS OF ACTOR'S WORK ON IMAGE

Usmonov Shamsiddin Yolchiboyevich
Anvarov Otabek Rustambek oglu
Kokand SU

Abstract: This article analyzes the philosophical essence of an actor's process of working on a role. It explores issues such as stage truth, the relationship between subject and object, empathy, existential choice, and aesthetic impact, revealing the deep philosophical foundations of acting creativity.

Keywords: acting art, role (character), stage truth, empathy, existentialism, catharsis, aesthetic thinking

Aktyorlik san'ati insonning ichki dunyosini sahnada ifodalashning murakkab va ko'p qatlamli shaklidir. Obraz ustida ishlash jarayoni nafaqat texnik mahoratni, balki chuqur falsafiy tafakkurni ham talab etadi. Chunki aktyor sahnada inson tabiatini, uning ruhiy kechinmalarini va mavjudlik mohiyatini ochib beradi. Shu bois aktyorlik ijodi falsafa bilan uzviy bog'liq holda rivojlanadi.

Teatr va kino san'atining asosi - badiiy obraz hisoblanib, bu inson hissiyoti bilan bevosita chambarchas bog'liq va aynan hissiyot bilan yaratiladi. Aktyor sahnada o'z hissiyoti asosida xatti-harakatni amalga oshiradi va bevosita tomoshabin hissiyotiga

ta'sir ko'rsatadi. Bu jarayonda asar janrining ahamiyati yo'q. Teatr san'ati badiiy obrazlardan iborat. U inson haqida, inson vositasida inson uchun xizmat qiladi.¹

Aktor ijodining asosiy masalalaridan biri - sahnadagi haqiqatni yaratishdir. Bu borada Konstantin Stanislavski tomonidan ilgari surilgan "sahnaviy haqiqat" tushunchasi alohida ahamiyat kasb etadi. Unga ko'ra, aktor sahnada sun'iy harakat qilmasligi, balki obrazni chinakam yashashi lozim.

Ma'lumki, aktorlik - murakkab va nozik san'at. Uni egallamoqchi bo'lgan ijodkor butun qalb qo'rini, hayotini bag'ishlashi kerak. Bugungi kunga qadar aktorlik mahoratini egallashning turli uslub-qoidalari aniqlangan, ishlab chiqilgan. Shular orasida kechinma san'ati eng maqbul, ishonchli uslub deya ko'pchilik san'at darg'alari tomonidan e'tirof etilgan. Kechinma san'ati aktyordan biror obrazning tashqi qiyofasini emas, balki haqiqiy, hayotiy, jonli insonni yaratishni, uning ichki ahvoli - ruhiyatini, uning sahna orti hayoti, xarakteri, sabab-mohiyatini mahorat bilan ochib berishni talab etadi. Kechinma san'atida tuyg'u va aql-idrok muhim o'rin tutadi. U aktor oldiga juda ko'p talab va maqsadlarni qo'yadi. Unda idrok va his-tuyg'u yuqori o'rinda turadi. Albatta, har qanday yuksak san'at ham ma'lum texnikaga bo'ysunadi. Demak, aktor tuyg'u, aql-idrok va mahorat texnikasini chuqur egallashi lozim. Yuqorida aytib o'tganimizdek, aktorlik san'ati murakkab va qarama-qarshi fikrlarni o'zida mujassam etadi.²

Hayotiy haqiqatning asosiy jihati shundaki, u hayotni haqqoniy aks ettirish uchun xizmat qiladi. Bu ta'limot boshidan oxirigacha hayotiy haqiqat tushunchasi bilan sug'orilgan. Shuning uchun rejissyorlar aktorlar uchun soxta haqiqat bilan hayotiy haqiqatni bir-biridan farqlashni bosh vazifa deb bilishi kerak. Actor ijrosidagi har bir harakatni hayotiy haqiqatga taqqoslashni odat qilishi lozim.³

Falsafiy jihatdan bu masala borliqni anglash, ya'ni ontologik muammo bilan bog'liq. Sahnadagi voqelik real hayot emas, biroq u tomoshabin ongida haqiqiylik taassurotini uyg'otadi. Sahnaviy haqiqat - bu aktor tomonidan yaratiladigan haqiqatdir. Sahn ko'proq shartlilikni talab qiladi. Ana shu shartlilik asosida hayotiy haqiqat yotadi.⁴ Demak, aktor sahnada "badiiy haqiqat"ni yaratadi.

Obraz ustida ishlash jarayonida aktor o'z "meni" va yaratayotgan obrazi o'rtasidagi chegarani yo'qotishga intiladi. Bu jarayon Georg Wilhelm Friedrich Hegel falsafasidagi subyekt va obyekt birligi g'oyasi bilan uyg'unlashadi.

Aktor dastlab obrazni tashqi tomondan o'rganadi, keyinchalik esa unga ichki jihatdan singib ketadi. Natijada aktor va obraz o'rtasida dialektik birlik yuzaga keladi. Bu birlik aktorlik san'atining eng yuqori bosqichidir.

¹ M.Abdullayeva, Q.Madrimov. "Dramatik teatr rejissyorligi", "Donishmand ziyosi", Toshkent-2023 (144b.) [17-b]

² M.Abdullayeva. "Dramatik teatr va kinoda aktorlik mahorati", "Tafakkur qanotlari", Toshkent-2014 (192b.) [29-b]

³ B.Sayfullayev, J.Mamatqosimov, "Aktorlik Mahorati", "Fan va texnologiya", Toshkent-2012 (389b.) [130-b]

⁴ B.Sayfullayev, J.Mamatqosimov, "Aktorlik Mahorati", "Fan va texnologiya", Toshkent-2012 (389b.) [131-b]

Aktyorning obrazga kirishida empatiya muhim o‘rin tutadi. Empatiya - bu boshqa insonning hissiy holatini anglash va uni ichki jihatdan his etishdir. Bu jarayon Edmund Husserl fenomenologiyasi bilan bog‘liq bo‘lib, unda inson tajribasi markaziy o‘rinni egallaydi.

Shuningdek, Martin Heidegger ning mavjudlik haqidagi qarashlariga ko‘ra, inson borliqni faqat yashash orqali anglaydi. Aktyor ham obrazni tashqi tomondan emas, balki uni ichdan “yashab”, mavjudlik tajribasiga aylantiradi.

Aktyor ijodida erkinlik va zarurat o‘rtasidagi munosabat muhimdir. Dramaturgik matn, rejissor talabi aktyor uchun zaruratni belgilasa, obraz talqini ijodiy erkinlikni ifodalaydi.

Bu masala Jean-Paul Sartre ekzistensializmida keng yoritilgan. Unga ko‘ra, inson erkin va o‘z tanlovlari orqali o‘z mohiyatini yaratadi. Aktyor ham har bir sahnaviy harakat orqali obrazni qayta yaratadi va unga yangi ma‘no yuklaydi.

Sahnadagi obraz nafaqat individual xarakter, balki muayyan ijtimoiy va falsafiy ma‘nolarni ifodalovchi ramzdir. Bu jihat Roland Barthes semiotik nazariyasi bilan izohlanadi.

Har bir sahna harakati, imo-ishora yoki pauza - bu belgi tizimining bir qismidir. Aktyor esa ushbu belgilar orqali tomoshabinga chuqur ma‘no yetkazadi.

Aktyorlik ijodining asosiy maqsadi tomoshabinga estetik va ruhiy ta‘sir ko‘rsatishdir. Bu jarayon qadimgi yunon faylasufi Aristotile tomonidan “katarsis” tushunchasi orqali izohlangan.

Katarsis - bu tomoshabinning ruhiy poklanishi, his-tuyg‘ularining tozalanishidir. Aktyor obraz orqali tomoshabinda qo‘rquv, achinish, quvonch kabi hissiyotlarni uyg‘otadi va uni ichki jihatdan boyitadi.

Xulosa o‘rnida ta‘kidlash joizki, aktyorning obraz ustida ishlash jarayoni shunchaki sahnada ko‘rinish berish yoki matnni ijro etish emas, balki inson mohiyatini anglashga qaratilgan universal va murakkab falsafiy izlanishdir. Ushbu tadqiqot asosida quyidagi yakuniy xulosalarga kelish mumkin:

Aktyor yaratadigan “badiiy haqiqat” real hayotning shunchaki ko‘zgusi emas, balki ijodkorning ichki dunyosi va hissiyoti orqali qayta ishlangan yangi bir mavjudlik shaklidir. Bu jarayonda hayotiy mantiq sahna shartliligi bilan uyg‘unlashib, tomoshabin uchun ishonchli va ta‘sirli voqelikka aylanadi.

Obraz yaratish bosqichida aktyor (subyekt) va personaj (obyekt) o‘rtasidagi chegaralar yo‘qoladi. Aktyor o‘zining shaxsiy hayotiy tajribasini obrazning maqsadlari bilan birlashtirib, sahnada yangi bir “tirik inson”ni vujudga keltiradi. Bu esa aktyorlik san‘atining eng yuqori ma‘naviy nuqtasidir.

Empatiya orqali aktyor o‘zga insonning ruhiy iztiroblari va quvonchlarini o‘z qalb prizmasidan o‘tkazadi. Bunday chuqur ichki tajriba aktyorga quruq taqlidchi emas, balki inson ruhiyatining tadqiqotchisi sifatida namoyon bo‘lish imkonini beradi.

Dramaturgik matn va rejissyor talabi aktyor uchun ma'lum bir zaruriyatni belgilasa-da, obraz talqini uning ijodiy erkinligidir. Aktyor o'zining har bir tanlovi va harakati orqali obrazga yangi falsafiy ma'no yuklaydi, bu esa asarning hayotiyligini ta'minlaydi.

Jarayonning oliy maqsadi tomoshabinda estetik zavq va ruhiy poklanish (katarsis) hosil qilishdir. Aktyor yaratgan obraz tomoshabinni o'z-o'zini anglashga, hayot va inson tabiatiga falsafiy nazar bilan qarashga undaydi.

Xulosa qilib aytganda, aktyorlik san'ati nafaqat ijodiy faoliyat, balki insonni va uning borliqdagi o'rnini anglashning o'ziga xos falsafiy yo'lidir. Aktyor o'z mehnati bilan inson ruhiyatining cheksiz imkoniyatlarini kashf etadi va bu orqali jamiyatning ma'naviy-estetik tafakkurini boyitadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. B.Sayfullayev, J.Mamatqosimov, "Aktyorlik Mahorati", "Fan va texnologiya", Toshkent-2012
2. M.Abdullayeva. "Dramatik teatr va kinoda aktyorlik mahorati", "Tafakkur qanotlari", Toshkent-2014
3. M.Abdullayeva, Q.Madrimov. "Dramatik teatr rejissyorligi", "Donishmand ziyosi", Toshkent-2023
4. Komilova Mushtariybegim, Komilov Mo'minjon-AKTYORNING OBRAZ USTIDA ISHLASHI (QO'QON SHAHAR MUSIQALI DRAMA TEATRI AKTYORI, MARHUM USTOZ SAN'ATKOR, RAXMANJON PO'LATOV ROLLARI TALQINIDA) "Oriental Art and Culture" scientific methodical journal volume 4 issue 3 / june 2023
5. Komilov Mo'minjon, Komilova Mushtariybegim - "ZAMONAVIY YOSHLAR MA'NAVIY INQIROZI VA UNING TEATR SAN'ATIDAGI BADIY IFODASI: IJTIMOY-FALSAFIY TAHLIL" "Oriental Art and Culture" scientific methodical journal Volume 7 Issue 3/ Mart 2026
6. Boltaboev, I. "O 'ZBEK TEATRIDA FOLKLORIZMNING ZAMONAVIY TALQINI: AKTYOR TAYYORGARLIGIDA NUTQ, PLASTIKA VA MAROSIM ELEMENTLARINING INTEGRATSIYASI." Экономика и социум 12-2 (139) (2025): 122-126.
7. Otabek Rustambek O'G'Li Anvarov, and Shamsiddin Yo'lchiboyevich Usmonov. "BADIY OBRAZ YARATISHDA O'ZIGA HOS YONDASHUV (MAHORATLI AKTYOR BAXROMJON RAHIMOV MISOLIDA)" Oriental Art and Culture, vol. 4, no. 1, 2023, pp. 420-426.